

Ғаффоров Я.Х.

ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР
ВА ДАВЛАТЛАРАРО ҲАМКОРЛИК

МОНОГРАФИЯ

7
3

327
F-59

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

Гаффоров Я.Х.

**ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР
ВА ДАВЛАТЛАРАРО ҲАМКОРЛИК**
(МОНОГРАФИЯ)

- 14780/47 -

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАКТАБГАЧА
ВА МАКТАБ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
АХБОРОТ RESURS MARKAZI
1-FILIALI

Тошкент – 2025 йил

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАКТАБГАЧА
ВА МАКТАБ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
АХБОРОТ RESURS MARKAZI

УДК 327.7(575.1)
КБК 66.4
F-59

Гаффоров Я.Х. Халқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорлик: монография. – Тошкент: Book trade 2022, 2025. – 108 б.

Мазкур монографияда ҳозирги замон алоқаларида халқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорлик йўллари таҳлил этилган. Жумладан, монографияда интеграция шароитида дунё ҳамжамиятининг шаклланиши тарихи ва унинг мамлакатлараро ҳамкорликка таъсири, минтақавий ҳамкорликни таъминлашда халқаро ташкилотлар фаолияти, шунингдек ҳозирги босқичда халқаро ташкилотлар ва мамлакатлараро ҳамкорликнинг вазифалари ҳамда унга амал қилиш йўллари ёритишга ҳаракат қилинган.

Муаллиф: т.ф.н., профессор. Я.Х.Гаффоров

Тақризчилар: т.ф.д.профессор Д.Ўроқов.

т.ф.ф.д.(PhD), доцент О.М.Норматов

Масъул муҳаррир: т.ф.ф.д.(PhD), доцент О.Жайнаров

Чирчиқ давлат педагогика университети Илмий техник кенгашининг қарори асосида нашрга тавсия этилди. (2024 йил 27-ноябрь 6-сонли баённома асосида)

ISBN 978-9912-649-87-3

© Гаффоров Я.Х., 2025
© "Book trade 2022", 2025

МУНДАРИЖА

Кириш.....	4
1. Интеграция жараёнлари ва мамлакатлараро ҳамкорл икимкониятлари... 10	
2. Минтақавий ҳамкорликни таъминлашда халқаро ташкилотлар фаолияти	26
3. Интеграция жараёни ва давлатларнинг умуммиллий манфаатлари уйғунлиги.....	39
4. Халқаро ташкилотлар ва мамлакатлараро ҳамкорлик ҳозирги босқичда.	47
5. Халқаро анжуманларда Ўзбекистон Республикасининг ташаббуслари. .69	
6. Интеграцион ёндошишнинг баъзи муаммолари.....	77
Х у л о с а.....	96
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	98

Кириш.

Маълумки халқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорликнинг ривожланиши, халқаро ҳуқуқ тартиботини таъминлаш, инсониятни ҳаётий аҳамиятга молик манфаатларини ҳар тамонлама муҳофаза қилиш халқаро тинчлик ва хавфсизликни турли даҳшатли таҳдидлардан асраб қолиш халқаро ҳуқуқ соҳаси олдида турган долзарб вазифалардан биридир. Бугунги кундаги халқаро террорчилик ва экстремизм, тажавузкор миллатчилик, сепаратизм, наркобизнес одам савдоси, шунингдек коллектив хавфсизликнинг универсал ва минтақавий асосларга буткул зид равишда амалга оширилаётган агрессив ҳаракатларга барҳам бериш вазифаларининг ҳал этилиши барча давлатларнинг уларга қарши курашда бирлаштириш самарадорлигига, халқаро ҳамкорлик масалаларига ҳам бевосита боғлиқдир. Ҳозирги замон алоқаларида халқаро ташкилотлар давлатлараро ҳамкорликнинг шаклларида бири сифатида муҳим рол ўйнайди. Халқаро ташкилотлар тизимининг мураккаблашиб бориши ва ваколатларининг кенгаштирилиши табиий тус олмақда. ХХI аср бошида фаолият кўрсатаётган халқаро ташкилотларининг сони 4 мингдан ортиқ бўлиб, 300 таси ҳукуматлараро ташкилотлардир. Улар ўртасидаги алоқалар ва олиб борилаётган ҳамкорлик ташкилотлар тизими ҳақида гапиришга имкон беради. “Халқаро ташкилотлар” атамаси одатда давлатлараро ва ноҳукумат ташкилотларга нисбатан қўлланилади. Давлатлараро ташкилот учун қуйидаги белгилар характерлидир:

Биринчидан, давлатларнинг аъзолиги;

Иккинчидан, халқаро таъсис шартномасининг мавжудлиги;

Учинчидан, доимий органларнинг мавжудлиги;

Тўртинчидан, давлатлар сувуренитетининг ҳурмат қилиниши.

Халқаро ташкилотлар ҳуқуқнинг субъектлари ҳисобланадилар. Азоларининг таркибига кўра халқаро ҳукуматлараро ташкилотлар:

Биринчи, универсал, барча давлатлар иштирок этишлари учун очик ташкилотлар (масалан БМТ ва унинг ихтисослаштирилган ташкилотлари);

Иккинчи, минтақавий, маълум минтақада жойлашган давлатларгина аъзо бўлишлари мумкин ташкилотлар (Европа кенгаши, Африка бирлиги ташкилоти) га бўлинади.

Давлатлараро ташкилотлар умумий ва махсус ваколатли ташкилотларга бўлинади. Умумий ваколатли ташкилотлар фаолияти аъзо давлатлар ўртасидаги алоқаларининг ҳамма (сиёсий иқтисодий, ижтимоий, маданий ва бошқа) соҳаларига тегишли бўлади.

Халқаро ташкилотлар давлатлараро дипломатик алоқаларга кириша оладилар. Уларда давлатлар вакиллари аккредитация қилинишлари мумкин ёки ташкилотлар давлатларда ваколатхоналари (БМТ ахборот марказлари)ни очишлари, ўзаро вакиллар алмашиши мумкин. Масалан, 1993-йилда Ўзбекистон Республикаси давлати ва БМТ ўртасида иқтисодий ўсишнинг муҳим муаммоларининг ҳал этишга кўмаклашиш ижтимоий соҳанинг илдамлашишига кўмаклашиш аҳоли турмуш тарзини яхшилаш мақсадларини кўзлаб БМТ нинг органлари, фондлари ва дастурларини бирлаштирувчи қўшма ваколатхона тузиш ҳақида битим имзоланган.¹

Бугунги кунда дунё мамлакатлари кўплаб нуфузли халқаро ташкилотлар билан яқин ҳамкорликни амалга ошироқда. Бундай халқаро ташкилотлар орасида БМТ, ЕҲХТ, ЕИ, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ЕИҲ, ШХТ ва бошқалар бор ушбу ҳамкорликлар биринчи навбатда кўплаб халқаро сиёсий муаммоларини ҳамжиҳатликда ечиш имкониятини, жумладан мамлакатдаги ва умуман минтақадаги хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга бундан ташқари бир қатор бошқа муаммолар мавжудки, уларни ҳал этиш учун албатта халқаро ва давлатлараро икки томонлама муносабатлар ва ҳамкорликлар тақазо этилади. Жумладан Осиё ва Европа мамлакатлари билан савдо иқтисодий муносабатларни кенгайтириш давлатлараро нефт қувурларини ўтқазиш халқаро автомобил ва темир йўл магистралларини қуриш, Ўзбекистоннинг Осиё мамлакатлари бозорига кам молиявий ҳаражат

¹ А.Сандов. Халқаро ҳуқуқ. Т. “Адолат” 2001 йил, 164-166 бетлар

эвасига чиқиш имкониятини берувчи коммуникацион тармоқларини яратиш бундай муаммолар сирасига киради.¹

Асримиз бошларидан бошлаб ҳалқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорлик муносабатларига алоҳида аҳамият бериб келинмоқда. Мазкур ҳамкорликлар хўжалик юритувчи субъектлар томонидан тенглик асосида ҳар бир давлатларнинг миллий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ташқи олам билан алоқа ўрнатишни ривожлантиришда ҳалқаро валюта, молия, механзмидан фойдаланиш, шунингдек ҳалқаро институтлар томонидан жамиятнинг барча соҳаларининг ислоҳ қилиш ҳамда бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида молиявий, техникавий, ва консултатив ёрдам олиш учун ниҳоятда зарур.

Ҳалқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорлик айниқса ҳалқаро терроризм, диний экстремизм, сепаратизм, ҳамда нарқобизнесга қарши биргаликда кураш олиб бориш шунингдек айрим минтақаларни ядровий куролларни холи зона деб эълон қилиш муаммосини ҳал этиш учун жуда зарур. Бугунги кунда ҳалқаро ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликни хавфсизликни таминлаш жамият ҳаётида юз бераётган ислоҳатларни янада чуқурлаштириш бўйича давлатлараро жиддий ишлар амалга оширилмоқда. Бу ишлар жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашувининг муҳим шартларидан бири асосий омили сифатида баҳоланмоқда. Ҳалқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳар томонлама ҳамкорликларни тарихийлик жихатидан ўрганиш бугунги кун ва келажакимиз ёшлари учун ғоят муҳимидир.

Ҳозирги вазиятда интеграцион жараёнлар ҳалқаро ташкилотлар билан алоқаларда тобора бошқача аҳамият касб этмоқда. Катта ёки кичиклигидан қатъий назар барча мамлакатларнинг ўзаро марфаатдаорлик асосидаги ҳамкорлигининг умумдемократик асослари тан олинмоқда. “XXI аср шубҳасиз ҳалқаро муносабатларда бутун дунё қамраб олинмаган аср бўлади. Бундай

шароитда интеграция жараёнини, ҳалқаро институтлар ва ташкилотларда суверен давлатларнинг иштирок этишини кенгайтириш жараёнини фақат тарих тақозоси деб эмас, балки айрим минтақалар кўламида ҳам шунингдек, умуман бутун сайёрамиз кўламида ҳам, собит қадамлик, барқарорликнинг қудратли омили деб ҳисобламоқ зарур”.¹ Бундай ҳамкорлик ҳеч бир мамлакатнинг манфаатларини камситмайди.

Ҳалқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорлик масаласи илгари собиқ мамурий бўйруқбозликка асосланган тоталитар тузум даврида шу қадар чеклаб қўйилган эдики, бундай шароитда бошқа мамлакатлар билан, айниқса ҳалқаро ташкилотлар билан мустақил равишда алоқалар ўрнатиш хусусида гапириш ҳам мумкин эмас эди. Фақат асримиз охирида XIX асрга келиб яъни, миллий мустақиллик қўлга киритилгандан кейингина дунёнинг жуда кўп давлатлари жумладан Ўзбекистон учун ҳам турли давлатлар, турли ҳалқаро ташкилотлар билан ўзаро иқтисодий-маданий ва сиёсий алоқалар ўрнатиш имконияти пайдо бўлди. Бундай ҳамкорликдан мақсад эндиликда тасодиқий узк-юлуқ равишда эмас, балки доимий ҳамда ҳаётнинг барча саҳаларини қамраб олувчи кенг миқёсли алоқалар тарзида амалга оширилмоқда. Илмий тадқиқотнинг мақсад ва вазифаси шу асосида дунё ҳамжамиятига кирувчи давлатлар ва ҳалқаро ташкилотларнинг ҳар томонлама ўзаро ҳамкорлик алоқаларини таҳлил этишдир. Чунки бу ҳалқаро ташкилотларнинг тинчлик ва ҳавфсизликни таминлашдаги ижтимоий-иқтисодий, маданий, инсон ҳуқуқлари билан муаммоларини ҳал этишда аҳамияти каттадир. Шунинг учун ҳам бу ҳалқаро ташкилотлар ва давлатлараро ҳамкорликда амалга оширилаётган самарали ишларнинг ва ютуқларни ўрганиш асосий вазифамиздир. Бу вазифалар “Ҳалқаро муносабатларнинг турли субъектлари билан алоқалар қанчалик чуқур ва кенг бўлса улар билан муносабатларда ноаниқликлар, ётсирашлар, муаммолар ва ҳал қилинмаган масалалар, қутилмаган воқеа ҳодисалар

¹ И. А. Каримов, Ўзбекистон Республикасининг Осиё мамлакатлари билан ҳалқаро ҳамкорлиги. Т. Фан., 2004. 92-бет.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. “Ўзбекистон”, 1997йил, 298-бет.